

**K PROBLEMATIKE FORMOVANIA SÍDELNEJ
ŠTRUKTÚRY ZVOLENSKEJ KOTLINY A JEJ
OKOLIA****VLADIMÍR BARAN**

Katedra geografie Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici, ČSSR

Резюме

**К ПРОБЛЕМАТИКЕ ФОРМИРОВАНИЯ СТРУКТУРЫ
НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТОВ ЗВОЛЕНСКОЙ КОТЛОВИНЫ
И ЕЕ ОКРЕСТНОСТИ***Владимир Баран*

Функции населенных пунктов, их размер и связи между ними в районе Зволениской котловины, находящейся в Средней Словакии, прошли существенными изменениями под воздействием социалистической экономики. Характерной чертой является миграционное передвижение жителей в размещенные к котловине города. Происходит постепенное возникновение городского района с двумя полюсами роста. Агломерация города Банска Быстрица (56 тысяч жителей) развивается более динамично, чем агломерация города Зволени (31 тысяч жителей). Развитие этих городов является свидетельством того, что не их выгодное коммуникационное расположение, но прежде всего общественное и экономические факторы воздействуют в современности в решающей мере на формирование городов в котловине.

Zusammenfassung

**ZUR PROBLEMATIK DER GESTALTUNG
DER SIEDLUNGSSTRUKTUR IM TALBECKEN VON ZVO-
LEN UND SEINER UMGEBUNG**

Die Funktion der Siedlungen, ihre Größe und die Verbindungen zwischen den einzelnen Siedlungen der Zvolener Talbeckenregion in der Mittelslowakei, haben sich in der Wirkungsperiode der sozialistischen Ökonomie wesentlich verändert. Charakteristisch ist die Migrationsverschiebung der Bevölkerung in die Städte dieses Talbeckens. Allmählich bildet sich eine Stadtregion mit zwei Entwicklungspolen heraus. Die Siedlungsagglomeration von Banská Bystrica (56 000 Einwohner) wächst dynamischer als die Siedlungsagglomeration der Stadt Zvolen (31 000 Einwohner). Die Entwicklung dieser Städte zeigt, daß ihre gegenwärtige Gestaltung in diesen Talbecken, nicht durch die vorteilhafte Kommunikationslage, sondern in entscheidendem Maße durch die gesellschaftlichen und ökonomischen Faktoren beeinflusst wird.

Na príklade Zvolenskej kotliny, predstavujúcej v súčasnosti jeden z ťažiskových ekonomických priestorov stredného Slovenska môžeme aplikovať sú-

časné tendencie formovania sídelnej štruktúry a problémy rozvoja jej aktívnych sídelných uzlov.

Zvolenská kotlina a na ňu nadväzujúce prírodné celky nám predstavuje jeden z charakteristických vnútrohorských priestorov stredného Slovenska. Analyzované územie môžeme rozčleniť do troch výrazných častí: a) vlastnú Zvolenskú kotlinu, b) vrchovinové formácie Bystrickej pahorkatiny, Poľany a Javoria, c) horské priestory Kremnických vrchov, Veľkej Fatry, Nízkych Tatier a západných výbežkov Slovenského rudohoria. Z územnoadministratívneho hľadiska sa bude stotožňovať tento priestor s územím bývalých okresov Banská Bystrica a Zvolen.

Funkčné zameranie, veľkostná štruktúra a vzájomné priestorové väzby sídiel v priebehu historických etáp vývoja zaznamenali podstatné zmeny, ktoré boli vyvolané ekonomickými faktormi. V predchádzajúcich etapách vývoja bol najaktívnejší horský región Banskej Bystrice, v súvislosti s baníckym podnikaním. Organizácia výroby (ťažba a spracovanie kovov) už v historických obdobiach vytvorila vzájomné priestorové väzky v takom rozsahu, že môžeme tu hovoriť o integračnom zoskupení 40 sídiel a osád, funkčne i priestorove na seba nadväzujúcich. Postupným vyťažením surovínovej základne dochádza k funkčnej degradácii sídiel, ktorá sa v konečnom dôsledku prejavila v citelnom znížení počtu obyvateľstva. Tento jav bol pritom u väčšiny sídiel charakteristický aj v tom období, keď ostatné vidiecke sídla v údolných polohách sa vyznačovali prírastkami obyvateľstva (prvá fáza socialistickej industrializácie).

Vplyvom zmenených ekonomických činiteľov došlo k výraznému presunu priestorovej aktivity regiónu z pohorí do kotliny, resp. do údolia rieky Hrona. V súčasnom období údolie Hrona vytvára hlavnú priestorovú os, v ktorej je koncentrovaný základný ekonomický, spoločenský a demografický potenciál regiónu. Najmä zvýšený migračný presun obyvateľstva do priestoru kotliny, predovšetkým do jej uzlov — Banskej Bystrice a Zvolena, je charakteristickým rysom súčasného vývoja. Odzrkadľuje sa to v zmene sídelnej štruktúry predovšetkým v dvoch smeroch: dochádza k urbanizácii uzlových areálov kotliny a k značnému oslabeniu demografického potenciálu okrajových území. Za obdobie 1950—1970 sa zvýšil podiel obyvateľstva v bezprostrednej prímestskej zóne Banskej Bystrice o 92,5 %, kým mimokotolinové územie zaznamenalo za to isté obdobie pokles o 3,6 % obyvateľstva.

V prípade banskobystrického regiónu je migrácia výrazne nasmerovaná do Banskej Bystrice, ktorá s bezprostrednou prímestskou zónou v roku 1970 koncentrovala 70,2 % obyvateľstva severnej časti Zvolenskej kotliny. Sídelný areál Banskej Bystrice začína vystupovať v geografickom priestore Zvolenskej kotliny ako výraznejší pól rastu, ktorý sa vyvíja dynamickejšie, než je to v prípade dopravne výhodnejšie exponovaného sídelného areálu Zvolena, ktorý je systematicky oslabovaný odsávaním ekonomických aktivít do výrobných oblastí lokalizovaných mimo mesta.

Sídelná štruktúra zvolenského regiónu vplyvom čiastočnej dekoncentrácie výroby vykazuje tak určité kvalitatívne odlišnosti od vývoja banskobystrického regiónu. Sídla v okolí Zvolena zakladali svoj rozvoj predovšetkým na báze poľnohospodárskej výroby. Poľnohospodárstvo viazalo značné percento pracovných síl. U vidieckeho osídlenia sa vo výraznejšej podobe prejavila hospodárska autonómia jednotlivých sídiel, v ktorej Zvolen vystupoval ako

prírodné tržné centrum celého priestoru. Na tejto báze vývoja sa vo zvolenskom regióne rozšíril do veľmi výrazných foriem aj roztratený typ osídlenia, ktorý rozšíril poľnohospodársku výrobu do vrchovín a podhorských priestorov na úkor lesa. Tento systém osídlenia, viažúci značné percento produktívneho obyvateľstva, zmenil čiastočne funkciu, ale aj väzby k centrálnemu sídlu.

Rozmiestnenie obyvateľstva v Podpolianskej oblasti vyvoláva v súčasnom období problémy v usmerňovaní celkovej sídelnej štruktúry zvolenského regiónu. Industrializáciou podpolianskeho laznickeho priestoru došlo k vytvoreniu zložitých priestorových a funkčných väzieb v celom osídlení južnej časti Zvolenskej kotliny. Tieto spočívajú nielen v čiastočnej vnútornej aktivizácii roztrateného osídlenia, ale i v prenesení ťažiska pracovných príležitostí v priemysle z areálu kotliny do podpolianskeho priestoru. Najmä rozvoj Detvy značne oslabil koncentráciu obyvateľstva do zvolenského sídelného areálu. Sídlu vzrástlo za obdobie 1950—1970 o cca 5 000 obyvateľov. S podobnými tendenciami sa stretávame i pri rozvoji Hriňovej, ktorá je charakteristická veľkým rozptylom obyvateľstva. V roku 1950 z celkového počtu obyvateľstva (6 630 obyv.) žilo v jadre obce 10,6 %. Výstavbou nového sídliska stúpol v roku 1970 podiel na 30,7 %.

Problematiku laznickeho osídlenia, formovanie jeho centier a teda aj celkovú sídelnú štruktúru južnej časti regiónu Zvolenskej kotliny bude potrebné perspektívne riešiť vo vzájomných a širších priestorových väzbách, predovšetkým v spoločensko-ekonomických súvislostiach komplexného rozvoja priestoru. Ide tu o usmernenie urbanizačných procesov, ktoré doposiaľ nedosiahli takého stupňa koncentrácie ako by si to celková ekonomická štruktúra regiónu vyžadovala.

Doterajšie zmeny vývoja a rozmiestnenia výrobných síl najmä v období intenzívneho pôsobenia industrializačných faktorov sa negatívne odrazili v rozvoji mesta Zvolen. Toto mesto už svojou geografickou polohou, ale predovšetkým komunikačnou polohou k celému stredoslovenskému priestoru plní funkciu významného dopravného uzla. I napriek daným ekonomickým prednostiam jeho rast v porovnaní s inými komunikačnými uzlami, napr. so Žilinou, bol v relatívnych a absolútnych hodnotách pomalší. Na tento spomalený vývoj okrem spomínaných činiteľov určitým spôsobom vplývala aj bezprostredná blízkosť Banskej Bystrice, ktorá síce nemá uvedené prednosti Zvolena pokiaľ ide o jej komunikačnú polohu, ale svojimi historicky nadobudnutými funkciami je atraktívnou aj pre obyvateľov zvolenského zázemia.

Až do roku 1950 môžeme vývoj oboch miest z hľadiska rastu ich obyvateľstva považovať za rovnocenný, majúc vo svojej histórii obdobia, v ktorých sa striedavo tieto mestá zatieňovali.

Vyplýva to i z porovnania nasledovných údajov:

Mesto	Vývoj obyvateľstva v rokoch			
	1910	1930	1940	1950
Zvolen	10 051	12 571	14 342	15 014
Ban. Bystrica	10 776	11 347	13 045	13 605

Konštituovanie Banskej Bystrice do funkcie krajského mesta podmienilo po roku 1950 jej rýchlejší vývoj. Toto mesto v porovnaní so Zvolenom získalo dobový náskok, ktorý sa neprejavuje len v počte obyvateľstva, ale aj v zastúpení infraštruktúry a v celkovom hierarchickom postavení na strednom Slovensku. Poukazujú na to údaje rastu obyvateľstva a migračných prírastkov:

Mesto	Vývoj obyvateľstva v rokoch			Migračný prírastok za obd. 1950—1970	
	1961	1970	1975	absol.	ročný
Zvolen	19 623	27 290	30 680	10 600	530
Ban. Bystrica	22 529	46 846	55 832	21 497	1 131

Vývoj obyvateľstva oboch miest ukazuje, že v tomto prípade nie výhodná komunikačná poloha (ktorá mohla v rozhodujúcej miere ovplyvniť rast Zvolena), ale spoločensko-ekonomické faktory ovplyvňujú v súčasnosti formovanie mestských stredísk Zvolenskej kotliny. I v tomto prípade sa ukazuje, že administratívno-politická funkcia a s ňou spojený rozvoj terciárnej sféry môže významne vplývať na celkový rozvoj mesta.

Iniciatívu rozvoja prevzala v súčasnosti v priestore Zvolenskej kotliny Banská Bystrica, ktorá sa dynamikou vývoja obyvateľstva zaradila medzi najrýchlejšie rastúce mestá Slovenska. Vyvíja sa však nielen počtom obyvateľstva. Spoločenský a vedecko-technický rozvoj, vzrast jej ekonomickej základne, pretvárajú tradičný pôdorys mesta a celkovú funkčnú štruktúru okolitého priestoru. Mesto začína nadobúdať stále zreteľnejšiu formu sídelnej aglomerácie, do ktorej je rozmanitými priestorovými a funkčnými väzbami (odľahlosť medzi sídlami, intenzita spojovestskej dopravy, prírastky obyvateľstva, hustota zaludnenia, zamestnanosť obyvateľstva, dochádzka do zamestnania, intenzita výstavby) vtiiahnutých 18 prímestských sídel, z toho 16 sídiel je administratívne včlenených do mesta Banská Bystrica. Aglomeračný proces je urýchľovaný aj samotnými prírodnými podmienkami, ktoré predurčujú rast sídelnej aglomerácie v údolných polohách.

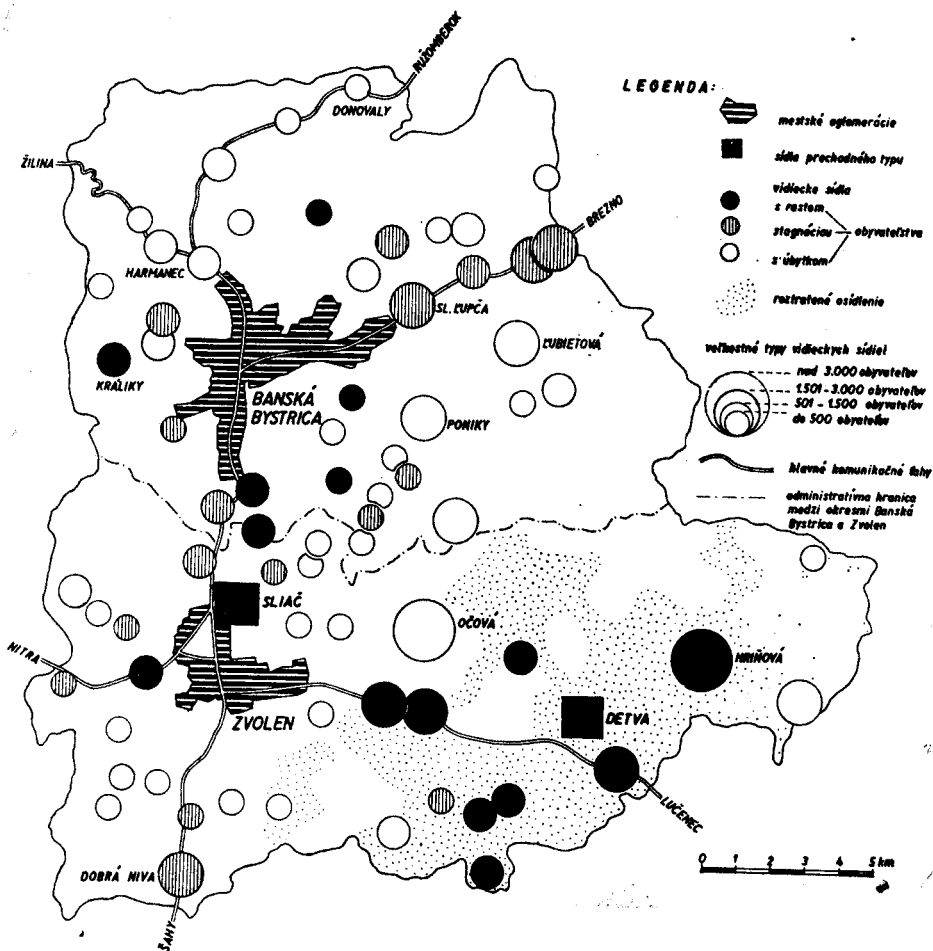
V súčasnosti existuje rozdielnosť názorov o perspektívnom priestorovom formovaní Banskej Bystrice. Zo strany urbanistov a územných plánovačov sú pomerne málo ocenené názory budovať, či rozširovať nové obytné plochy vo vyšších, resp. svahových polohách okolitých predhorí, ktoré poskytujú optimálne podmienky bývania z hľadiska kvalitného životného prostredia.

Moderne rozvíjajúce sa mesto by nemalo byť tiesnené len do rámca uzavretej kotliny. Práve naopak, naskytujú sa tu možnosti jeho voľného rozloženia ako „horského záhradného mesta“ vo vyšších polohách. Táto realizácia by si síce vyžiadala investície na sprístupnenie niektorých priestorov, ako aj vyššie stavebné náklady, ale ich návratnosť by bola vyvážená spoločensko-sociálnymi a zdravotnými hľadiskami.

Aj modelové predstavy navrhujúce vytvorenie súmestia Banská Bystrica-Zvolen iste nájdu svoje uplatnenie v dalekej perspektíve. Pri postupujúcej

urbanizácii sú reálnymi. Priestor Zvolenskej kotliny však v najbližšom období vylučuje ich aplikáciu. Preto aj závery o prognóze priestorového rozvoja sa týkali bezprostredne banskobystrického mestského regiónu, ktorého vývoj až do realizovania súmestia je potrebný taktiež priestorove správne usmerňovať.

SÍDELNÁ ŠTRUKTÚRA ZVOLENSKEJ KOTLINY A JEJ OKOLIA V ROKU 1970

LITERATURA

Baran V. (1973—1974): Geografické črty rozvoja Banskej Bystrice — mesta SNP. Přírodní vědy ve škole. roč. 25, č. 9, 350—352.

Baran V. (1974): Formovanie sídelnej štruktúry regiónov na príklade vybraných areálov stredného Slovenska. Kandidátska dizertačná práca.

- Baran V. (1976): Vyčlenenie sídelnej aglomerácie Banskej Bystrice. Acta Fakultatis paedagogicae Banská Bystrica. Geografia II. SNP Bratislava, 7—40.
- Bašovský O. (1972): Niektoré problémy urbanizácie Slovenska. Acta Geographica UC 11, SPN Bratislava.
- Blažek M. (1962): Vymezení městských aglomerací v ČSSR. Sborník Českosl. spol. zeměpisné 67, Praha: 258—264.
- Hruška E. (1976): Vyhodnotenie 3 variantov územných prognóz riešenia priestoru súmestia Banská Bystrica — Zvolen. Zborník z pracovnej konferencie: Rozvoj metropolitných regiónov na Slovensku — Banská Bystrica 22—24. októbra 1975. Ministerstvo výstavby a techniky SSR, 146—152.
- Ivanička K. (1969): Postavenie banskobystricko-zvolenského regiónu v priestorovej štruktúre Slovenska. Zborník štúdií I. časť. Banská Bystrica, 65—84.
- Kolektív (1969): Banská Bystrica — Zvolen. Zborník štúdií. Banská Bystrica.